

האם המדבר לשה"ר עובר גם על איסור ביטול תורה

ידוע ומפורסם ביאורו של רבינו הגר"א [בליקוטים שבסוף שנות אליהו עמ"ס ברכות] על מאמר התנא באבות פ"ג מ"א "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון": "דין" הוא שדנין אותו על שעבר עבירה, ו"חשבון" הוא בשעה שעשה העבירה באותו שעה היה יכול לעשות מצוה או ללמוד, וזהו "חשבון" שמחשבים העיתים ורגעים שהיה לריק ומענישין אותו על זה, מלבד שעונשין אותו על העבירה גופא שעשה, עכ"ל.

והנה מצאתי בספר "תשובות וכתבים" מהחזו"א סימן ע"ה בזה"ל: כתב הגרא"י ויינר ז"ל (שארית יעקב ח"א שבת סי' ט' סוסק"י ועש"ע). בהא דאיתא (שבת צה, א) "גודלת ופוקסת משום בונה" וז"ל: תימה שאף כל אורג ותופר ליחייב נמי משום בונה, וכל שכן בקולע נימין שהביאו התוד"ה וכו', וצ"ע. ותירץ מו"ר [החזו"א] דכיון דחלקינהו קראי לא מערבינן להו, וכדמוכח הכי גם בעוד הרבה מדיני התורה דלא מערבינן להו ליתן את של זה בזה וכגון באבות ותולדות הנזיקין, וכן בלשון הרע אינו עובר משום ביטול תורה לדעתו, וכן כיו"ב, ע"כ.

והנה מש"כ שכשמדבר לשה"ר אינו עובר על ביטול לדעתו, צ"ב, דמלבד מה שבדברי הגר"א הנ"ל מבואר לא כך, הרי לכא"ו גם החזו"א לא מיירי אלא כגון באורג ותופר דאף שבפעולת האריגה נעשים שתי מלאכות דהיינו בנין ואריגה, אך התורה לא חייבה שני חיובים על תוצאה אחת, ודמ"א למש"כ במו"ק ב' ע"ב דמשקה זרעים אינו חייב גם משום זרע וגם משום חורש. אבל מה ענין זה ללשה"ר וביטול שהתוצאות נפרדות, ודמ"א למש"כ בשבת ע"ג ב' דהזומר וצריך לעצים חייב משום קוצר ומשום זומר. [ומלשון החזו"א נראה שגם הוא אורג אין בזה משום בונה כלל, ולא רק שא"א לחייבו, והיינו שהתורה קבעה ל"ט מלאכות וכל אחד נקבע בשמו, ומה שנקרא אורג זה שמו וזה חיובו, ואין בזה משום בונה כלל].

המשך בעמ' הבא

האם יש דין קדימה לברך על כוס משקה מלא

מבואר בשו"ע (סי' קסח סעי' א) דיש דין קדימה לברך על דבר שלם וכן על דבר גדול (עיי"ש סעי' ב). ועיין במ"ב (סי' ק א) שכתב דטעם הקדמת השלם הוא משום הדור מצוה. [ולשון השעה"צ (שם אות ו) שאיכא בקדמת השלם משום מצוה מן המובחר].

והנה יש לדון האם איכא מעלת "גדול" במשקים וכגון אם מונח לפניו ב' כוסות א' מלא יותר מהשני האם איכא מעלה בזה, שהרי במג"א (סי' תרעב ס"ק ג) מבואר שאע"פ שאיכא הידור בנרות חנוכה כשהם ארוכים משום שהם נאים יותר מ"מ בשמן ליכא הידור להוסיף יותר מהשיעור, וא"כ היה מקום לומר שה"ה בענינו ליכא הידור בריבוי, כיון שליכא בזה משום נוי.

ויש לדון עוד, האם טעם הקדימה לגדול ושלם הוא משום כבוד הברכה או משום חשיבות הפרי. ונ"מ טובא איכא בזה והיינו אם בירך על האיניו שלם אם פטר את השלם, שהרי דעת הרשב"א [מובא להלכה ברמ"א ססי' ר"יא] שאין האיניו חשוב פוטר את החשוב אלא דוקא דרך כוונה, ומעתה אם שלם הוי מעלה במין עצמו לכאורה ה"ה הכא שלא יפטור את האיניו שלם, משא"כ אם אינו מעלה בגוף הפרי. ומסתמת המ"ב (סי' ריא ס"ק ג) נראה שדברי הרשב"א הנ"ל נאמרו דוקא בחביב ובמין שבעה. ולכא"ו החילוק הוא דחביב ומין שבעה הוא מעלה בגוף הפרי, אבל דבר שלם או גדול אינו מעלה בגוף הפרי אלא הוא משום כבוד הברכה. וכן מתבאר במ"ב (סי' קסז ס"ק ד) שכתב שלברך על פת שלמה הוא דרך כבוד לברכה.

והנה המ"ב כתב דטעם הקדמת השלם הוא משום הדור מצוה, ולכאורה נראה דגם הקדמת דבר גדול הוא משום הדור מצוה, וכמו שמצינו במג"א הנ"ל בענין נ"ח דבנרות שעה כשהם ארוכים הם נאים יותר למצוה ואיכא הידור וכן הדין בשאר המצוות. אלא שאם נאמר שמעלת הגדול היא משום הידור מצוה כפשוטו יש להקשות על דברי הטורי אבן (חגיגה ז. ד"ה וגמילות חסדים) דחולק על המ"א הנ"ל וס"ל דליכא שום הידור מצוה בציצית ולולב גדולים יותר משיעור מצוותן, והרי מבואר כאן בשו"ע גבי דין קדימה בפת שיש מעלה בגדול. ובע"כ צריך לחלק שאין ההידור מצוה דכאן משום נוי ויופי [שהוא מעלה בגוף הדבר], אלא משום שבדבר שלם או גדול איכא הודאה חשובה טפי המהדרת את הברכה.

מעתה אע"פ שלפי המג"א ליכא הידור בריבוי שמן, מ"מ י"ל דשאני התם דמשום הדור ביופי אתינן עלה, משא"כ במעלת גדול שבהלכות ברכות דאינו כמו בשאר מצות אלא הוא משום שהדבר חשוב בעיני המברך ועי"ז איכא מעלה בברכה וכנ"ל. אי"כ י"ל שכל שהכוס מלא יותר איכא חביבות טפי למברך ושוב איכא קדימה. שו"ר בתהלה לדוד (סי' קסז אות א) שהסתפק האם אמרינן מעלת גדול במשקים וכגון בדברים שאוכלין ע"י כף אי עדיף לברך כשאוחזו הכף תוך הקערה קודם שיפרידנה מן המשקין דאפשר דלענין זה אמרינן דלא הוי חיבור, ע"כ. ומבואר דנקט דליכא מעלה בגדול אם ליכא חיבור במשקים.

מיהו יש לדון בדבריו שהרי מצינו בשו"ע (סי' קסח סעי' ב) דאיכא משום מעלת שלם אם מחבר שתי פרוסות ע"י קיסס ונראה כשלימה, אע"פ דאין חיבור בכה"ג כמבואר בשבות יעקב (ח"א סי' לה מובא בשערי תשובה סי' תרמח אות טו ודעת תורה שם על סעי' ח) וכדבריו כתב המ"ב (סי' שסו ס"ק מ) בענין פת של עירוב שאע"פ דבעינן פת שלמה מ"מ אם נפרסה מהני לחברה ע"י קיסס, אע"פ שבאמת אינה שלמה, אלא שמ"מ כיון דאינו ניכר לא יבואו לידי מחלוקת [שיאמר חבירו 'אני נותן שלימה ואתה פרוסה'], ע"כ. וכ"כ הגר"ז (שם אות י) וכתב להדיא שאפילו הא דסי' קס"ח אין דינה כשלמה. [ועיין בדבריו בסי' קס"ח (אות ג) שנקט שאם אית ליה פת שלם אחר, עליו יברך]. וכ"כ האליה זוטא (תשובה ג בסוף הספר) שאפילו בענין ברכה אין לו דין שלם אלא שדינה כשלם עכ"פ ועדיף משנשאר פרוסה.

ולפי"ז יש להעיר על דברי התהל"ד שתלה דין זה בדין חיבור במשקים, שהרי פת מחוברת ע"י קיסס אע"פ שאינו חיבור ואינו נחשב שלם מ"מ יש לו "דין" שלם לענין זה, ואי"כ י"ל שה"ה במשקה שאפילו אם נאמר דליכא חיבור במשקים יחשב גדול. [וי"ל דגם הוא נחית לזה, ואעפ"כ נסתפק שמא משקין גרע יותר, ולא חשיב חיבור אף לענין זה, ועיין].

הזמין אמבולנס בשבת בטעות, האם עליו להתקשר לבטל ההזמנה כדי להציל מחילול שבת

א. פתיחה. ב. חטא שבבטל שיזכה חברך. ג. כוון להציל ולא עלה בידו. ד. כשהקריאה להצלה היתה בטעות.

א. פתיחה

מצוי בזמננו בהרבה בתים בפרט אצל קשישים מכשיר מיוחד לקריאת חילוץ והצלה באופן מיידי, הנקרא לחצן מצוקה. המכשיר מובנה בכפתור ורמקול, וע"י לחיצה בכפתור מיד עונים במוקד דרך הרמקול על מנת לברר שאכן הקריאה היא נכונה, ובאין מענה או שיש אישור לקריאה וכדו' שולחין אמבולנס וצבת הצלה. והנה שאל השואל שבשבת קודש היה עובדא שלחצן בטעות על כפתור זה והסתפק אם לענות ולומר שבאמת הלחיצה היתה בטעות דאלי"כ אפשר דיש כאן חילול שבת בריבוי מלאכות בחינם מצד המצילים, אלא דיי"ל דכיון שהמצילים יוצאים מחמת חשש פקו"ני אין עברה בידים וע"כ אין עליו לעשות מלאכה ע"מ למנוע שיעשו מלאכות.

ב. חטא שבבטל שיזכה חברך

והנה אם נימא שבכח"ג המצילים עושים עברה באונס יש לעשות מלאכה על מנת למנוע ריבוי מלאכות דאמרין **בשבת** (ז) לענין מי שנתן לחם בתורה בשבת, בין בשוגג בין במזיד, דמותר לו לרדות קודם שיאפה אע"פ שיש בזה משום איסור דרבנן, כדי שלא יבא לידי איסור שקילה דאמרין חטא שבבטל שזנכה. וכן פסק **בשו"ע** בס"י רנ"ד (ס"ט) ומבואר **בשו"ע** ס"י ש"ו (ס"ט) ו**במ"ב** (שם ס"ק נז), דאף כדי שיזכה חברך דאמרין כן עכ"פ היכן שאנוס הוא על עברה. וכבר מבואר **בשו"ע** (ס"ט) שכח ס"י (ז) ו**במ"ב** (ס"ק לט) ע"פ **הר"ן** (ב"צה ח: וי"מא ד: ברי"ף) דריבוי באיסור קל גרע מאיסור חמור פעם א'. ועיין **במ"א** (ס"י רג"ד ס"ק כא) שנקט דאפי' שוגג דלא פשע מקרי פשיעה דהוה לו להזהר. וכ"כ **הפמ"ג** (שם) ו**המ"ב** (ס"ק מ). ועיין עוד **בשעה"צ** (ס"י שו אות מו) שכתב שלצורך מצוה רבה סמכין על אחד תירוץ של תוס' לעבור איסור דרבנן אפי' היכן שהשני פשע.

ג. כוון להציל ולא עלה בידו

אלא דיי"ל דאין כאן עשיית איסור כלל דכיון שחיוב רמיא עלייה משום פיקוח נפש אינם נחשבים לאנוסים אלא עוסקים במצוה. וכן משמע מהא דפסק **השו"ע** (ס"ט) שכח ס"י טו) דאם אמדוהו הרופאים שצריך גרוגרת א' ורצו עשרה והביאו לו כל א' גרוגרת, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' אפי' הבריא בראשונה, ע"כ. וכתב **המ"ב** (ס"ק מ) דאפי' כולם פטורים מחטאת משום דכל א' חשב שהוא יקדים ולא לבד שפטורים אלא יש להם גם שכר טוב עבור מחשבתם הטובה.

ועיין **בשבות יעקב** (ח"א י"ג סי' ד"ה ומה ששאל השואל) שהוכיח מזה שמי שחילל שבת עבור פק"ני והוברר הדבר שכבר הנצרך היה מת, דכיון שהוא עשה כן כדי להציל אע"פ שלא הציל מה בכך כיון דכוונתו לשמיר ואיהו דידיה עבד, ואם אתה מצריכו כפרה נמצא אתה מכשילו לעתיד לבא.

ואולם **הח"י** (ס"י ר"ל מובא בשערי תשובה ס"י שלח אות ב) ס"ל דשבת דחזיה היא מפני פקוח נפש, וע"כ כתב בדבר חילול שבת הנעשה בשפייה אע"פ שהיה בה משום פק"ני, דיש סברא דצריך כפרה, ונתייבט דטוב ונכון לייחיד ההוא לענות בצום נפש וכו' מ"מ באפי' ראינו דחשו רז"ל גבי פיקוח נפש טובא אפ"ה הנשאל היה זה מגונה וכו' אם ישיב המורה להשואל יתענה ומכ"ש אם יגזרו תענית בצבור, דיש חשש פן תכשילם להבא דממנעי ולא עבדי כי יחדלו מלכבדו וכו', והמחלוקת אינו אלא מיקל וכן המתמיהין, עכ"ד.

ולפי דבריו כ"ש בני"ד דיי"ל דצריך דאפי' אפי' איכא מקום לומר שיש להודיעם. אולם עיין **במ"ב** (ס"י שלח ס"ק עח) שמי שחילל שבת מפני פיקוח נפש לא צריך כפרה כלל, אע"פ שלכאורה לא הכריע בס"י שכ"ח האם שבת הותרה או דחזיה אצל פק"ני.

וכני"ל פסק **הגר"ש זצ"ל** (נשמת אברהם ס"י שלח ס"ק א) דחולה שיש בו סכנה שצמצלו עבורו לרופא, ובנתיים החולה יצא מסכנה, אסור לצמצל שוב לרופא הראשון כדי למנוע ממנו חילול שבת לשוא, מכיון שאותו רופא מחלל את השבת בהיתר וכוונתו להצלת נפש, יקבל שכרו מן השמים, ואסור לעבור על שום עבירה ואפילו על שבת דרבנן כדי שהוא לא יעבור כמה איסורי תורה, כי אין הוא עושה שום איסור כי כוונתו למצוה הגדולה של הצלת נפש. וכן הדין אם קראו רופא שאינו שומר שבת, אמנם אם נמצא נכרי במקום מוטב לומר לו שיועיד לו שלא יבוא, ע"כ. וכ"כ **השבט הלוי** (ח"ח ס"י קצא אות א). וכן פסק **הגר"מ שליט"א** (חוש שני ח"ו על ס"י שבח ע"מ קצא סוף אות כד), אולם סיים **הגר"מ שליט"א** דאם הם מחברת הצלה הפועלים בקביעות להצלת נפשות, מותר לטלפן אליהם ולהודיע שאין צורך בהם, שלא תהיה מכשילם לעתיד לבוא. ולפי"ז יוצא שהקורא בשבת לרופא, לתומכת לידה (כשיש משום יתובי דנעתל של היולדת) וכדו' וחלפו הצריכים אין להודיע להם שלא יבואו כי יש בזה משום חילול השבת. אולם ע"י עכ"פ יש להקל בזה כני"ל בשם הגר"ש זצ"ל.

ד. הקריאה להצלה היתה בטעות

מיהו יש לחלק דעד כאן אסרין להודיע להם ע"י חילול שבת כי הקריאה להצלה היתה אמתית כי היה חשש פקו"ני אלא דשוב נודע חלפה הסכנה. משא"כ בני"ד שהקריאה היא בטעות ואין כאן באמת חשש פקו"ני כלל, אע"פ שאין זה בדיעת היוצאים להציל מ"מ י"ל שיש כאן מעשה עבירה באונס.

דהנה שינוי **ביבמות** (פ"ג) האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך וניסת ואח"כ בא בעלה תצא מזה ומזה, ואם ניסת ע"פ ב"ד תצא ופטורה מן הקרבן (דיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור, רש"י) לא ניסת ע"פ ב"ד (אלא בעתים חייבת קרבן שדוגגת היא ואין לה אונס להפטר מן הקרבן דאיבעי לה לאמתוני, רש"י) תצא וחייבת בקרבן.

ועיין **בנו"ב** (ח"ב ת"י סי' צו ד"ה ולכן) שביאר הטעם שבכ"ח נחשבת שוגגת משום דאע"פ שמוותרת להינשא ע"פ העדים מ"מ אונס זה ע"פ טעות ולא היה שיהיה באמת העדים העידו בשקר והעדים הטעו אותה בשקר לכן מיתבא הדבר טעות ושגגה ולא אונס משא"כ שימשה שלא בשעת וסתה שהיא מותרת לשמש ואין כאן טעות רק ע"פ דין תורה היא מותרת לשמש אפי' פירסה נדה באמצע הביאה אונס הוא אכניסה שהרי אין כאן שום טעות וכן אשה שנתייבמה אחר ג' חדשים אפי' ממצאת אח"כ מעוברת הרי ע"פ דין היה מותר לייבמה שרוב נשים עוברין ניכר שלשלי ימים והרי התורה אמרה אחרי רבים להטות מזה"ל בטר רובא נמצא שהאונס של היבום הזה לא היה ע"פ טעות, ובזה נראה ג"כ שיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב קרבן אף שהוא אונס שהרי כתיב ע"פ התורה אשר יורוך מ"מ אונס זה ע"פ טעות בא שב"ד טעו בהוראה לכך מיחשב שגגה, אלא שאם עשו כל ישראל על פיהם העושים פטורים מן הקרבן לא מטעם אונס אלא כיון שהב"ד חייבים קרבן לכך העושים פטורים משא"כ כשעשה היחיד על פיהם שאז אין הב"ד חייבים קרבן שבת היחיד קרבן, ע"כ. וכן נקט **בחלקת יואב** (ח"ו ח"א בדיני אונס ע"פ א). ולפי דעתם י"ל לכאורה דחשבי שוגגים שמי"מ לא עושים מלאכה ע"מ להצילם מעשיית מלאכות שלא כדן כי היכן שהשני שוגג לא אמרין חטא שבבטל שיזכה חברך כמבואר **במ"א** וב**מ"ב** בסיומן רנ"ד.

אלא דע"י **במהר"ש** (ח"א ס"י קפ ד"ה הנה אם כ) שהוכיח שבכ"ח חשיב אונס מהא דתנן בפרה (פ"ב מ"ד) המזה מחלון של רבים ונכנס למקדש ונמצאו המים פסולין פטור מקרבן מחלון של יחיד וכו' חייב, ופירושו הרמב"ם והרע"ב דכיון דספק טומאה ברה"ר טהור ואינו מחויב לחקור הוי אונס ולא שוגג. הרי מפורש דהיכא דאינו מחויב לבדוק הוי אונס ולא כהנובי"ל הנ"ל שיצא חלוק בין נמצא טעות מעיקרא או לא דהא גם היתב טעות מעיקרא ואפי"ה מיקרי אונס והא דנשאת ע"פ עדים חלוק בין נמצא דחז"ל למידק טפי, ע"כ. וע"י **בשואל ומשיב** (ת"ת ח"א ס"י צג ד"ה והנה נראה) משי"כ בזה. ולפי דעתו י"ל דהני"ד אנוסים הם ויש לעשות מלאכה ע"מ למנוע ריבוי מלאכות של המצילים. ולא דמי לדברי השבות יעקב הנ"ל שהרי בנדון דשם בשעת הקריאה להצלה היה מצב של פק"ני אלא שהתברר שלא היה צורך, משא"כ הכא דאין כלל מצב דפק"ני בעולם כלל וכני"ל. וכ"כ **הגר"י זילברשטיין שליט"א** (שבת לירשאל ע"מ שצג) שבכ"ח יש להודיע לדעת השוטרים שהשטות הרמקול הוא איסור דרבנן, אולם לסוברים שהוא מדאו' (עיין **מנחת יצחק** ח"ג ס"י ל"ח) כתב דקשה להתיר, ע"כ.

אולם לפי משי"כ לעיל בשם **הר"ן** שעדיף לעבור על איסור תורה חמור אחד ע"מ למנוע ריבוי איסורים מה"ת אפי' קלים יותר, א"כ אף ע"י איסור תורה יש לומר כן. והארכנו בדברי הר"ן בשמעתא עמיקתא גליון רל"ח.

מסקנה דדביא

א' חולה שיש בו סכנה שצמצלו עבורו לרופא ובינתיים החולה יצא מסכנה אסור לצמצל לרופא או לעבור אפילו על איסור דרבנן כדי למנוע ממנו חילול שבת, מכיון שאותו רופא מחלל את השבת בהיתר וכוונתו להצלת נפש אין הוא עושה שום איסור, ומ"מ אם נמצא נכרי במקום מוטב לומר לו שלא יבוא. ב' אם צמצל לחברת הצלה הפועלים בקביעות להצלת נפשות, מותר לטלפן אליהם ולהודיע שאין צורך בהם, שלא תהיה מכשילם לעתיד לבוא. ג' אם קרא לרופא בטעות (כגון שלחץ בטעות על לחצן מצוקה) עליו להודיע לו תיכף שהקריאה היתה בטעות ע"מ למנוע חילול שבת בטעות.

המשך מעמו' קודם

ועיין בחפץ חיים (עשין יב) שכתב ג"כ שבזמן שמספר לשה"ר ורכילות עובר על מצות עשה של למוד התורה, ובתוך דבריו מציין לדברי הגר"א הנ"ל, וגם בשערי תשובה לרבינו יונה (ש"ג אות ר"י) משמע שכשמספר לשה"ר עובר ג"כ על איסור ביטוי"ת, וצ"ע.

והנה בהערות הגר"ח קניבסקי שליט"א בריש הספר הנ"ל [תשובות וכתבים חזו"א] כתב על זה בזה"ל: בקו' הרש"ש מגילה דף ג' מבטלין ת"ת למקרא מגילה, וכי מגילה אינה ת"ת. ותירץ (מרן ז"ל) דכשמכוין לשם מצות מגילה אין לו ענין ת"ת דשם אחר הוא, ע"כ. ובספרו "שיח השדה" ברכות יא,ב, כתב: בברכות דף יב, גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה כו', ולכאוי צ"ע דהא פשיטא דקורא בעונתה עדיף דהא בק"ש יש בה גם מצות ת"ת וגם מצות ק"ש, ובת"ת עצמה אין בה אלא מצות ת"ת ומה צריך ראיות לזה, אע"כ דאין בק"ש מצות ת"ת, והטעם י"ל כיון דקורא לשם מצות ק"ש אין בזה מצות ת"ת שעושה זה משום מצוה אחרת, וסברא זו שמעתי ממרן חזו"א זצ"ל, והביא כמה ראיות לזה כו', ע"ש. (א"ה, ופלא ששם הביא התירוץ על קושיית הרש"ש במגילה, ולא הזכיר שכן תירץ החזו"א).

אמנם לעני"ד לכאורה גם זה אינו ענין להכא, דיש לחלק בין מצוות לשאר דברים, ועיין, ואכמ"ל.

[נכתב ע"י הרב נ. צ. שליט"א]

"צריך עיון"

כתב בפמ"ג (אשל אברהם ס"י קנ"ו ד"ה ומ"ש) דאי יש ישראל לפרוק וגר לטעון עדיף לטעון לגר שיש בו עשה יתירא ועדיף, ע"כ.

וצ"ב ממתני' סוף הוריות: "כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, כו'. ומבואר להדיא שישראל קודם לגר, וכ"פ הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ח הי"ז דישארל קודם לגר, וצ"ע.

[נמסר ע"י הרב א. ה.]